

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/95056>

Please be advised that this information was generated on 2019-05-26 and may be subject to change.

De uniciteit van Jezus

EEN PEILING BIJ LEERLINGENMATERIAAL

1. Inleiding

1.1. Een vermoeden

Er wordt aan het adres van katecheten nogal eens het verwijt gericht dat hun vak weinig inhoud heeft, of in ieder geval weinig eigen inhoud heeft. Naar mijn ervaring worden dergelijke opmerkingen gemaakt door mensen die het bestaansrecht van het vak op school betwisten, of door mensen die liever zouden zien dat in de katechese ondubbelzinnig 'de leer van de kerk' wordt onderwezen. In zo'n verwijt kan overigens nog heel wat meer aan 'verborgen agenda' zitten. Maar de katecheet moet weer eens diep ademhalen en voor de zoveelste keer uitleggen dat . . .

Intussen is het wel van belang om, voor of na de 'hitte van de dag', te analyseren wat er in dergelijke verwijten op het spel staat. Het kan gaan over de legitimatie van de katechese als schoolvak. Het kan ook gaan over de inhoud (als onderdeel van de doelstelling). Wanneer de inhoud op het spel staat, zal in de konkrete schoolsituatie — althans, zo is mijn ervaring — vaak het pleit gewonnen of verloren worden bij gratie van de inhoudelijke en didactische deugdelijkheid van het onderwijsleermateriaal (en van de katecheet!). Kollega's en directies zijn op dat punt vaak erg pragmatisch, en terecht. Daarom dient het een voortdurende zorg te zijn van ieder die de schoolkatechese ter harte gaat, dat die deugdelijkheid is gewaarborgd.

Is dat echter inderdaad zo? Of is het vermoeden, dat men die vraag niet vanzelfsprekend met 'ja' kan beantwoorden, gewettigd? Dit artikel wil hierin wat meer klaarheid scheppen. Ik realiseer me daarbij overigens dat eventuele manco's niet altijd op het conto van de katecheet kunnen geschreven worden. Velen blijken gebruik te maken van materiaal dat op de markt wordt gebracht. Ze zijn dus ook afhankelijk van de kwaliteit ervan. Maar ook velen maken uit dat aanbod een zelfstandige selectie. Ze zijn dus ook verantwoordelijk voor een kritische verantwoording daarvan.¹

1.2. Probleemstelling

Dit artikel beperkt zich tot de vraag naar de deugdelijkheid van het onderwijsleermateriaal, althans in inhoudelijk opzicht. Inhoud wordt hier verstaan als onderdeel van de doelstelling. Precies echter dit facet van

een doelstelling staat ook open voor een theologische analyse. Vanuit een dergelijke analyse wil ik hier de deugdelijkheid van het materiaal toetsen.

Aan deze probleemstelling zit evenwel nog een bijzonder vraagstuk vast. Wie vraagt naar de deugdelijkheid, zoals ik dat hier doe, schijnt te weten met welke criteria deze dient te worden beoordeeld. Deze criteria dienen daarom ook te worden verantwoord. Pas dan wordt een evaluatie mogelijk.

2. Een voorzichtige peiling

2.1. Vooraf

2.1.1. *Selectie van het materiaal*

Bij de peiling naar de deugdelijkheid van onderwijsleermateriaal heb ik gebruik gemaakt van een beperkt aantal, mij beschikbare cursussen, tekstboeken, projecten, werkschriften en dergelijke. Ze zijn, op enkele uitzonderingen na, alle van recente datum. Bij de selectie ben ik uitgegaan van de volgende gedachtengang. Vragen naar *de* inhoud van *het* onderwijsleermateriaal is — zeker in het bestek van dit artikel — onbegonnen werk. Ik heb daarom alleen gevraagd naar de manier waarop (eventueel) sprake is van de unieke betekenis van Jezus van Nazaret. Met name die methodes die in titel of inhoudsopgave ervan blijk geven expliciet over Jezus Christus of over Jezus van Nazaret te willen spreken (dus niet alleen bijvoorbeeld over de parabels) komen voor een nader onderzoek in aanmerking. Via dit — nog zeer ruime criterium — vallen er overigens nog de nodige methodes af.² De keuze van mijn thema, de unieke betekenis van Jezus, is overigens niet willekeurig. Het gaat hier om een van de (meest) centrale thema's van de christelijke geloofsbelijdenis. Deze verantwoording van de keuze voor het thema van Jezus' uniciteit impliceert natuurlijk wel de opvatting dat in de katechese de centrale thema's van de christelijke geloofsbelijdenis ter sprake komen. Daarover gaat hier de discussie echter niet. Tenslotte zij hier nog vermeld dat ik ook vaak de docentenhandleiding heb geraadpleegd, om de bedoelingen van methodes die in het leerlingendeel alleen concrete stoffen verschaffen, niet voortijdig te miskennen.

2.1.2. *De ordening*

In tegenstelling tot de probleemstelling en de selectie-criteria is de ordening van het materiaal niet vooraf aan, maar tijdens de peiling ontstaan. Ik vermeld dit hier vanwege hetgeen verderop zal worden gezegd over de

wijze waarop vanuit de theologie onderwijsleermateriaal volgens mij dient te worden beoordeeld. Wie vooraf ook de ordeningsprincipes precies vastlegt, beschouwt in feite de theologische reflectie als de eenzijdig-theologische norm voor hetgeen er in de catechese gebeurt. Vanuit die opvatting ben ik in ieder geval niet gestart.

2.2. Verslag

2.2.1. Jezus' unieke betekenis in de geschiedenis

Met name in een aantal methodes die het karakter van een handboek hebben, is sprake van Jezus' unieke plaats in de heilsgeschiedenis, godsdienstgeschiedenis of geschiedenis. De aanpak varieert overigens nog, van apologetisch naar verkondigend, naar fenomenologisch. Een apologetisch en tegelijk verkondigend voorbeeld vindt men in *Wie zegt jij dat ik ben?* van Hijman en Bless.³ Het gaat de auteurs om de persoon van Christus. Ze gaan ervan uit dat de leerling de persoon van Christus reeds kent via ontmoetingen met Christus in kerk en gezin. Ze willen de dimensies van deze ontmoeting verder ontvouwen. Christus is een echte mens, maar een mens met zeer bijzondere eigenschappen. Wie hierover nadenkt, gaat vragen naar de herkomst hiervan. Inzichtelijk wordt dan gemaakt dat Christus een Godsgezant is. Maar hij is niet één onder de vele Godsgezanten: Hij is de Messias. De wijze waarop de Messias zich aan ons openbaart, brengt ons tenslotte tot de konklusie dat Hij de Zoon van God is. Artikelsgewijs (!) wordt deze gedachtengang ontvouwd, met zeer veel aandacht voor de belijdenis en leer van de Kerk op alle punten.

Een opvallende gelijkenis met deze methode vindt men in *Christus — die Waarheit* van Lapple en Bauer.⁴ Ook dit handboek is sterk apologetisch. Maar het bouwt deze apologetiek uit op basis van een bepaald idee van de geschiedenis der godsdiensten. Aan die geschiedenis is het eerste deel gewijd. Het eindigt met de vraag naar de ware religie. De ware religie is die welke de meest eenzinnige en verheven uitspraken over God, over de verlossing en over de zedelijkheid doet en welke geloofwaardig kan maken dat die uitspraken van God stammen. Het christendom beweert terecht deze godsdienst te zijn, omdat het door God is geopenbaard. Deze openbaring vindt plaats in de schepping en in het Verbond, en vindt haar vervulling in Christus. In het tweede deel wordt deze openbaring in Christus verder ontvouwd volgens het credo van de kerk.

Veel en veel korter, maar in een zeer kompakte tekst, komt Jezus' unieke betekenis op eenzelfde manier ook naar voren in *Spoorzoeken* van Van Gelder.⁵ Deze methode wil overigens slechts beschrijven wat de kern van het christelijk geloof is, maar de beschrijving leunt sterk aan tegen

de inhoudsbepaling zoals die in de boven aangegeven methodes te vinden is. Kern van het christendom is de persoon en het werk van Christus. In Christus gaat het om een ontmoeting met God. Daarin vindt de mens verlossing en behoud. Het gaat ten diepste om de omgang met Christus en niet om het aannemen van gegevens over Christus. Een paragraafje over Jezus' zelfverstaan als Messias, over de christologische strijd rond Nicea en enkele grepen uit de ontwikkeling van de verzoeningsleer zetten deze kern in het bredere perspectief van de kerkelijke leerontwikkeling.

Meer op heilshistorische grondslag vindt men Jezus' unieke betekenis ontvouwd in *Geschiedenis van de gelovige mens – het Nieuwe Verbond* van Van Reisen.⁶ Wie Jezus is, komen we te weten als we te raden gaan bij de evangeliën. Na een typering van de evangeliën in het algemeen waarbij met nadruk wordt gezegd dat Jezus zelf het evangelie is, het Woord van God, en na een typering van de vier evangeliën afzonderlijk, volgt een lezing van heel Lucas' evangelie en van de Handelingen. Perikoop na perikoop wordt duidelijker wat Lucas' concept is van heils- en kerkgeschiedenis. Duidelijk wordt dat de algemene openbaring van God (in de natuurgodsdiensten) uitgesprokener wordt, duidelijker taal gaat spreken, in de bijzondere openbaring. Hiervan is het Oude Testament, c.q. de joodse godsdienst de voorbereiding, en het Nieuwe Testament de vervulling. Via de lezing van Lucas' evangelie en Handelingen wordt vanzelfsprekend duidelijk dat deze vervulling in Christus en in de kerk van Christus ligt, en dat de verkondiging van het Woord de aktualisering hiervan is.

Ook in *Avonturen met het woord – Jezus van Nazaret* van Graafland en Roest⁷ wordt soms over de unieke betekenis van Jezus gesproken, tussen de vele stukken tekst door die z'n joodse milieu benadrukken. Jezus is een leraar, maar ook meer dan een leraar. In verhalen over de doop en over de volgelingen komt dit naar voren. Het ongewone aan hem is zijn wijsheid. Sommigen nemen daar aanstoot aan, niet zozeer aan zijn woorden als wel aan hem. Door anderen wordt hij als Messias begroet. Voor Pilatus spreekt hij voor het eerst zelf uit dat hij de Christus is. Het is niet langer verborgen. Zeer uitvoerig gaat men dan in op de kruisdood, het hart van het evangelie. Daarna is sprake van Pasen: de grafraditie, het Emmaüsverhaal en de opstanding der doden. Tenslotte gaat het nog over de vorming van de kerk en van de Schrift, met Paulus als belangrijkste figuur.

Onder dit punt wil ik ook één methode vermelden die niet het karakter van een handboek heeft, maar van een thematisch opgezet project. Het is het enige van de onderzochte projecten waarin Jezus' uniciteit ter sprake komt op een wijze die de synthetische strekking van de genoemde methodes zeer dicht benadert. Het gaat om *Zielfelder RU 5/6*

van de Deutschen Katecheten-Verein.⁸ De 'Problemskizze' 14 heeft als thema: 'das Neue des Evangeliums'. De term 'das Neue' heeft hier zowel een historische betekenis (het evangelie is nieuw ten opzichte van het joodse geloof) als een theologische betekenis (door het evangelie gaat men de mens, de wereld en God op een nieuwe wijze bekijken). Vooral in samenhang met de tweede betekenis van 'das Neue' ligt er veel nadruk op de betekenis van Jezus' boodschap voor het dagelijks leven. Centraal hierin staan het appel tot dienst aan de ander en de navolging van Jezus zelf. Ethiek en navolging worden overigens nauw met elkaar verbonden. Men ziet dit verband juist dan als men begrijpt wie Jezus eigenlijk is. Hij is in zijn eigen leven tot het uiterste gegaan in dienst aan de ander. Zijn leven kan daarom getypeerd worden als vernedering en — door de verrijzenis — verhoging. Als vernederde en verhoogde is hij de Heer. En dát is tenslotte de kern van de blijde boodschap die het evangelie is. Overigens wordt benadrukt dat het in deze zin verstaan van het evangelie een radikale ommekeer van de mens vraagt. Hij moet breken met de vanzelfsprekendheden in het bestaan om het nieuwe van het evangelie te kunnen ontdekken.

2.2.2. Jezus als voorbeeld

Met name in een aantal methodes die thematisch zijn opgezet, is sprake van Jezus als voorbeeld. Een voorbeeld wordt daarbij beschouwd als een mogelijkheid tot identifikatie. Als zodanig is iemand die een voorbeeld is, degene die oriëntatie verschaft in het leven, daaraan zin geeft en daarvoor een appel inhoudt. Die identifikatie kan meer en minder totaal zijn, en daarmee ook de zingeving en het appel.

Zeer ver uitgebouwd vindt men de gedachte van Jezus als voorbeeld in *Zielfelder RU 7/8* van de Deutschen Katecheten-Verein⁹ onder het thema: 'Ich möchte sein wie . . .' Men begint met het maken van een onderscheid: er zijn mensen die door anderen een idool zijn (vergoddelijkt worden) en mensen die voor anderen een 'Leitbild' zijn. Het verschil ligt in de konkrete praxis. Iemand die werkelijk een 'Leitbild' is, handelt niet op koste van, maar ten dienste van de anderen, met de inzet van zijn eigen leven. Vervolgens krijgt de term voorbeeld de betekenis van duurzaamheid: iemand die oproept tot 'Nachleben'. Wie dit doet, kan dit slechts geloofwaardig maken door zijn dienst aan allen. Wie zich ten dienste van allen voor een bepaalde zaak (waarde, ideaal) inzet, wordt daarin vrij. Er zijn mensen die daarin zover willen gaan dat ze plaatsvervangend voor anderen hun leven willen riskeren. Dat roept de vraag op wat de diepste beweegredenen voor een dergelijke vrijheid is. Deze bron vinden sommige mensen in hun godsverbondenheid. Profeten — als voorbeeld — zijn dergelijke mensen. Vanuit hun godsverbondenheid staan zij vrij en daarom kritisch in de wereld. De ware profeet beoordele men

echter niet naar zijn woorden maar naar zijn daden. Een dergelijk voorbeeld hebben mensen ook ontdekt in Jezus van Nazaret. Men ontdekte hem als de lijdende godsknecht, wiens leven slaagde doordat hij zichzelf geheel voor de anderen vrijmaakte. Is Jezus een voorbeeld, wordt tenslotte gevraagd? Het antwoord wordt opengelaten en slechts gelegd naast de christelijke belijdenis dat dit leven (van Jezus) door God is bevestigd (in de verrijzenis). Dat is de kern van het christelijk geloof.

Een soortgelijke gedachtengang vindt men in *Levenstocht* van De Wit¹⁰ onder het thema: 'Vriendschap, samenzijn of levengeven?' (deel I, nr. 18). Men begint met eraan te herinneren dat ieder mens vrienden nodig heeft: een goede vriend is onmisbaar. In de wisselende omstandigheden van het leven moet je echter steeds weer bekijken wie échte vrienden zijn. Dat zijn niet degenen die zich voordoen als helden. Je kunt ze wel herkennen aan hun trouw en dienstbaarheid aan de ander. Ze zijn je nabij, hebben oog voor jou persoonlijk, in de concrete situaties van het leven. Dat roept wel een ethische vraag op: hoever mag die trouw gaan? Is een echte vriend een vriend ten koste van alles, ten koste van zijn eigen leven? Je leven aan iets geven, blijkt verschillende betekenissen te kunnen hebben. Voor Paulus betekende het dat hij zich zijn leven lang wilde inzetten voor de verkondiging van Jezus. Al het andere vond hij onbelangrijk. Zijn grote voorbeeld was Jezus van Nazaret. Jezus was namelijk iemand die zijn hele leven inzette voor de verkondiging van Gods wil. Hij was daarop zó bedacht dat hij daarvoor zelfs het risico van lijden, en zelfs dat van de dood wilde lopen. Hij zocht de dood overigens niet. Zijn sterven was een niet-noodzakelijk gevolg van zijn trouw aan zijn zending. Zijn dood wordt daarom pas verstaanbaar vanuit zijn leven. Met name na de verrijzenis zijn de volgelingen hem daarom als de 'hoeksteen' gaan verstaan.

Ook het project *Passion* van Jost en Knobloch¹¹ hoort in dit gedeelte van de peiling thuis. Weliswaar wordt de categorie 'voorbeeld' niet gebruikt maar niettemin wordt over Jezus' uniciteit gesproken in samenhang met een identifikatie-proces. In de eerste twee 'Lerneinheiten' komen allerlei manieren waarop het lijden zich manifesteert, aan de orde. Lijden is een grondervaring van het mens-zijn, maar om dat te kunnen vaststellen moet men het eerst leren waarnemen en interpreteren. In de derde en vierde 'Lerneinheit' wordt de aandacht dan gericht op het lijden en de dood van Jezus. Om dit te verstaan, dient men ook weer eerst de historische (i.c. politieke) kontekst ervan te begrijpen, en dient men te weten dat lijden en dood een belangrijke rol hebben gespeeld in de totstandkoming van de oerchristelijke belijdenisformules. De eerste christenen zijn lijden en dood van Jezus als een heilservaring gaan verstaan. In de volgende 'Lerneinheiten' wordt dan ingegaan op de aktualiteit van de evangelische lijdensverhalen. Zij formuleren blijvende gedragspatronen

van mensen. Men kan zelfs zeggen dat in het lijden van mensen nu het lijden van Jezus verder gaat. Dat is het uitgangspunt om over omgaan met en strijd tegen het aktuele lijden na te denken. In menselijke nabijheid en onderlinge solidariteit kunnen mensen voor elkaar tot 'kruisdrager' worden en verwijzen naar een hoopvollere toekomst. Wie dit verstaat vanuit de navolging van Jezus, weet dat deze navolging alleen via het lijden mogelijk is. Maar navolging verschaft aan (solidariteit in het) lijden dan ook de hoop op een nieuw leven, zoals dat van Jezus de verrezene.

Veel minder uitgewerkt en veel minder allesomvattend wordt in het project *Zeg mij wie je bent* van Schrama en van Beurden¹² het identifikatieproces gepresenteerd, ook al eindigt het met het credo. De vraag 'zeg mij wie je bent' wordt aan Jezus gesteld. Daarvoor wordt allereerst een aantal 'beelden' van Jezus geschetst. 'Beeld' staat voor interpretatie; mensen hebben van alles in Jezus gezien. Vervolgens wordt enige informatie over Jezus gegeven. Hierbij wordt eigenlijk vanuit de grieks-romeinse kontekst van de eerste christengemeenten teruggekeken naar de reeds gestorven Jezus. Christus was een rondtrekkende leraar, een teken van tegenspraak, een volksvriend, een man met visie. Met name bij het laatste komt iets naar voren van verband tussen persoon en visie. Tenslotte komt dan het credo aan de orde. De nadruk ligt erop dat (ook vandaag nog) mensen de behoefte hebben hun overtuiging uit te spreken in een belijdenis; dat geeft houvast en houdt de groep bijeen. Aan het einde kan men opnieuw (het is ook gebeurd in het begin) een eigen volgorde aanbrengen in een lijst van ruim dertig uitspraken die variëren van: Jezus hield de mensen een illusie voor, tot: wie Jezus vindt, vindt God.

Tenslotte wil ik nog melding maken van een aantal projekten die wel expliciet over Jezus van Nazaret spreken, maar om wisselende redenen niet over de uniciteit van Jezus, ook al maakt men wel gebruik van categorieën als beeld en voorbeeld. Een eerste voorbeeld is *Jezus. Wie zeggen de mensen dat ik ben?* van Dierick.¹³ De methode doorloopt allerlei fasen uit de westers-christelijke kultuurgeschiedenis, op zoek naar een alomvattend beeld van Jezus. Telkens wordt duidelijk gemaakt dat Jezus het gezicht krijgt van de betreffende kultuur. Maar niet aan de orde komt de vraag of Jezus *in* die kontekst ook in zijn eigen oorspronkelijkheid naar voren kwam. De beelden overheersen Jezus, en niet omgekeerd.

Anders weer is het gesteld met *Voor elk-ander* van Huitema en Vrancxen.¹⁴ Het projekt biedt een konfrontatie tussen christendom, boeddhisme en marxisme. De konfrontatie wordt aangegaan onder het aspekt van de relatie tot de ander. Er wordt ook duidelijk gemaakt dat christendom niet identiek is met wat in Jezus' boodschap over Gods komende Heerschappij gezegd wordt over de relatie tot de ander en dat het chris-

tendom eigenlijk door deze boodschap wordt genormeerd. Bovendien achten de samenstellers de boodschap van Jezus juist van belang om aldus ook een toegang tot zijn persoon te krijgen. En men wil aan jonge mensen de ruimte bieden voor de ontdekking van de ideale menselijke waarden welke Jezus voorstaat en realiseert. Maar anderzijds wordt de inhoud van de drie levensbeschouwingen primair beschreven vanuit de vraag of er concurrentie bestaat tussen Gods nabijheid en volledige menselijkheid. Daardoor komt alle aksent op de leer van Boeddha, Marx en Jezus te liggen, en komt de persoon van Jezus, en daarmee ook de vraag naar zijn uniciteit niet meer aan bod.

Analoog aan dit projekt gaat het projekt *Umstrittener Jesus* van Berg en Doedens¹⁵ te werk. Men konstateert dat in onze samenleving zich allerlei mensen op Jezus beroepen, en daarbij een bepaald beeld van hem hebben; zowel mensen die de ontwikkelingen als een evolutie willen laten verlopen, als ook zij die revolutie willen, als ook mensen die alleen in leniging van individuele nood zijn geïnteresseerd, doen zo'n beroep op Jezus. Men wil de leerlingen duidelijk maken hoe zo'n opvatting kritisch kan worden beoordeeld. De criteria zijn tweëeriei. In hoeverre beroept men zich terecht op (zet men zich terecht af tegen) de leer van de kerk en de nieuwtestamentische bronnen? In hoeverre is de betreffende opvatting geloofwaardig gezien het gedrag van de vertegenwoordiger ervan en wat is de invloed ervan op anderen? Aldus wordt weliswaar een belangwekkende poging gedaan om gekompliceerde opvattingen te *ontrafelen*. Maar niet meer aan de orde komt hoe de betekenis die aan Jezus in Schrift en kerkelijke leer wordt toegekend zou kunnen worden *verbonden* met een geloofwaardige en invloedrijke opstelling nu inzake de maatschappelijke ontwikkelingen. Daardoor komt de uniciteit van Jezus niet meer aan bod.

Weer een andere analogie van ditzelfde probleem komt naar voren uit de methode *Naar de overkant* van het HKI.¹⁶ Als voorbeeld hiervan kan men les 11 beschouwen die volgens de auteurs de zienswijze van de hele methode 'tamelijk expliciet' ter sprake brengt. De titel van de les is: 'onuitputtelijk'. Bedoeld is dat voor de apostelen met de dood van Jezus 'het verhaal' eigenlijk niet af was, maar toen pas goed begon. Men probeert er gevoeligheid voor te kweken dat ook nu nog mensen de verhalen van de apostelen over dit verrijzenisgeloof als een spiegel van hun eigen leven kunnen beschouwen. Dit maakt de inzet van de hele cursus duidelijk: besef bijbrengen van het leven nú als evangelisch gebeuren. Daartoe leest men het gehele Marcusevangelie en zoekt telkens naar parallelteksten. Deze laatste dienen voldoende raakpunten te hebben met de betreffende evangelietekst, maar ook 'speelruimte' voor de leerling over te laten. Als proef op de som beschouwen de samenstellers: als de bladzijde uit het evangelie geen extra aksent krijgt, blijkt het pro-

ces van de les op de goede golfenlge te verlopen. Hier ligt echter het aangeduide probleem. De test-case kan betekenen dat een volkomen identifikatie met het evangelie tot stand gekomen is, maar ook dat het eigene van het evangelie volledig is opgegaan in de andere tekst.

Een laatste analogie tenslotte van deze benaderingswijze is te vinden in het projekt *Das Neue des Evangeliums* van Niehl en Ruffin.¹⁷ In de eerste 'Lerneinheit' worden een paar Jezus-beelden verzameld, nu niet uit de kultuurgeschiedenis maar uit de opvoeding die de leerlingen zelf hebben meegemaakt. Om deze beelden kritisch te beoordelen gaat men vervolgens terug naar de historische Jezus en de belijdenis van de eerste gemeenten. Dan wordt de vraag naar de aktualisering hiervan gesteld: waarom betekent Jezus iets voor alle mensen? De vraag wordt aangepakt via de vraag wat in het evangelie hét criterium is voor gemeenschap onder mensen. Dat staat bij Lc. 6, 31: zoals gij wilt dat de mensen u behandelen, moet gij het hun doen. Deze 'gouden regel' is het nieuwe van het evangelie. Van hieruit wordt duidelijk dat Jezus met tijdgenoten (de Farizeeën) over de betekenis van de Wet in konflikt kwam. Deze regel houdt nog steeds kritiek in op de uiterlijke factoren waarmee de mensen elkaar beoordelen. Waar de regel echter wordt gevolgd, leeft een nieuwe mens, worden grenzen tussen mensen doorbroken en ontstaat uitzicht op een nieuwe wereld. Wat is nu het probleem bij dit projekt? Men benadrukt het nieuwe van Jezus' ethiek, die grenzen doorbreekt. De vraag is echter of de belijdenis van de eerste gemeenten niet inhoudt dat Jezus' ethiek nieuw is omdat hij verzezen is, en niet dat hij een blijvende betekenis heeft vanwege zijn ethiek. Het is zeer legitiem om over de (blijvende) betekenis van Jezus' ethiek te spreken, maar komt dan de evangelische pointe van het nieuwe van het evangelie voldoende naar voren?

3. Vragen van en aan de theologie

3.1. Oorspronkelijkheid en hermeneutiek

Hoe is het gesteld met de inhoudelijke deugdelijkheid van het onderwijsleermateriaal? Wie, zelfs onder het voorbehoud van de voorzichtige peiling en het beperkte thema, nu 'goed' of 'slecht' antwoordt, heeft kennelijk een paar inhoudelijke evaluatie-kriteria voor ogen. Die welke mij van belang lijken, wil ik eerst verantwoorden.

Het materiaal gaf de ordening aan van methodes die spreken over Jezus' unieke betekenis als keerpunt in de godsdienstgeschiedenis, heilsgeschiedenis of geschiedenis en methodes die Jezus presenteren als voorbeeld tot navolging, c.q. identifikatie (in meer of minder totale mate). Beide

groepen van benaderingswijzen komen hierin overeen dat ze grote nadruk leggen op een verstaan van Jezus tegen de achtergrond van de werkelijkheid waarin hij leefde en waarin wij nu leven. Hermeneutisch gesproken kan men uiteraard daaraan niet ontkomen, vanaf het moment dat Jezus' mens-zijn werkelijk serieus genomen wordt. Mens-zijn houdt echter twee aspecten in: de kontekst van de mens en de eigen oorspronkelijkheid van de mens. De eigen oorspronkelijkheid van ieder mens is slechts uit te drukken in termen, symbolen en vanuit verwachtingspatronen die reeds — althans historisch — aan die mens voorafgaan. Antropologisch gesproken gaat echter de eigen oorspronkelijkheid aan de historische kontekst vooraf. Anders zou elk mens slechts het duplicaat van de anderen zijn. Inzoverre elk mens uniek is — in de antropologische betekenis van het woord — doorbreekt hij eigenlijk de termen en symbolen waarin, en de verwachtingspatronen vanwaaruit zijn verschijnen aan de anderen wordt uitgesproken. Zij of hij is méér dan . . . , en woorden schieten hier soms tekort. Ditzelfde geldt ook ten aanzien van Jezus van Nazaret. Men kan dit ook historisch verifiëren. Kategorieën als 'Messias' en 'Kurios' hebben in het gebruik door christenen, die hun ervaringen met Jezus van Nazaret erin wilden uitdrukken, een ander veld van betekenis gekregen. Wie zich dit realiseert, dient echter ook nog iets anders te bedenken. De eerste christenen hebben in dergelijke categorieën niet alleen willen uitdrukken dat ook Jezus een eigen oorspronkelijkheid bezat zoals ieder mens. Zij hebben ook, en met name, willen zeggen dat Jezus' eigen oorspronkelijkheid de gebrokenheid, waarin ieder mens en allen tezamen hun oorspronkelijkheid slechts kunnen ervaren en beleven, zal herstellen. De paaservaring is het onderkennen van deze oorspronkelijkheid. Deze ervaring was voor hen de beslissende reden om hem 'méér dan de Messias' of 'méér dan de Kurios' te noemen en om het betekenisveld van hun termen en symbolen, en om hun verwachtingspatronen grondig te herzien. Dit onderkennend herzien, en de reden hiervan: Jezus' eigen oorspronkelijkheid, zijn nooit gescheiden van elkaar waar te nemen. Maar in deze korrelatie is het Jezus die zich 'te zien geeft' en daarom tot onderkennend herzien aanleiding geeft. Zo is de structuur van althans hun ervaring.

Deze — voor het thema van Jezus' uniciteit belangrijke — structuur kan men in de eerste groep van methodes terugvinden doordat Jezus wordt voorgesteld als het keerpunt van de heilsgeschiedenis, van de godsdienstgeschiedenis of van de geschiedenis. Het zijn drie, uit de geschiedenis van de theologie bekende modellen, die men dan overigens nog meer en minder apologetisch, verkondigend of fenomenologisch kan uitwerken. In de keuze voor de laatstgenoemde mogelijkheden zal zeker ook meespelen welke opvatting men heeft over aard en taak van de catechese.

Hoe wordt nu de aangeduide structuur gehanteerd in de tweede groep van methodes? De achtergrond waartegen Jezus' eigen oorspronkelijkheid wordt besproken, is de levensgeschiedenis van een mens die zichzelf wordt door zich te kunnen identificeren met een ander. Wie — tegen deze achtergrond — Jezus als voorbeeld stelt, is in principe eraan gehouden om de categorieën 'beeld' en 'voorbeeld' zo uit te werken dat ook hierin Jezus' eigen oorspronkelijkheid naar voren komt. Dat gebeurt dan ook in verschillende projecten. En dan blijkt in feite het (sub-)thema: zichzelf vinden door zichzelf te verliezen, een zeer goede mogelijkheid om de inhoud van de categorie 'voorbeeld' te doorbreken naar een nieuw betekenisveld. Dit is — in deze groep — het analogon van wat in de eerste groep 'keerpunt' heette. De vragen — bij de tweede groep in het verslag geuit — rijzen dan ook daar waar dit moment van 'ommekeer' niet bespeurbaar is. Interessant is overigens wel dat men deze vragen telkens anders dient te formuleren, afhankelijk van het model dat wordt gebruikt om de voorbeeldwaarde van Jezus uit te drukken. Dat wijst erop dat men niet met een reeds voorgegeven formule van Jezus' eigen oorspronkelijkheid hoeft te werken om het materiaal kritisch te kunnen beoordelen. De reden hiervan ligt mijns inziens hierin dat Jezus' eigen oorspronkelijkheid slechts te benaderen is via een hermeneuse van onze eigen termen, symbolen en verwachtingspatronen.¹⁸ Dat is een eerste criterium waarmee men de deugdelijkheid van het onderwijsleermateriaal inhoudelijk kan beoordelen.

3.2. Universele geschiedenis en levensgeschiedenis

In het verslag worden wel bij de tweede, en niet bij de eerste groep methodes vragen gesteld. Betekent dat nu dat een benaderingswijze als die van de eerste groep methodes meer garanties inhoudt voor inhoudelijke deugdelijkheid van onderwijsleermateriaal dan die van de tweede groep methodes? Dat is niet zonder meer het geval. De theologische kernvraag hierbij is namelijk of het model dat men hanteert om Jezus' eigen oorspronkelijkheid ter sprake te brengen, ook in staat stelt tot het meevoltrekken van de ervaring van die oorspronkelijkheid — althans in beginsel. Ik zal dit tweede criterium wat verder toelichten.

In het vorige punt kwam naar voren dat er een onontkoombare correlatie bestaat tussen Jezus' eigen oorspronkelijkheid die 'zich te zien geeft' en het zien daarvan door ons, o.q. het herzien van onze termen, symbolen en verwachtingspatronen. Juist *in* dit onderkendend herzien ligt de *ervaring* van Jezus' eigen oorspronkelijkheid. Nu is een kernpunt uit de structuur van deze ervaring, volgens het nieuwtestamentisch getuigenis, dat ze aktueel is, dat wil zeggen: van ons, en nū zich voltrekkend. Dat was reeds zo voor de eerste volgelingen. Juist omdat Jezus zich ná zijn dood

'te zien gaf', bij hen, toen en daar, herkenden ze hem als degene die de gebroken oorspronkelijkheid van de anderen kan herstellen. Maar dat is ook nu nog zo. 'Paaservaring' is naar z'n structuur een actuele ervaring, die mensen nú en hier voltrekken, zij het niet onbemiddeld maar bemiddeld door onder andere de verhalen van hen die deze ervaring reeds hebben leren kennen.

Daarom dient men elk model dat wordt gebruikt om over Jezus' eigen oorspronkelijkheid te spreken, te beoordelen op de vraag of het, althans in beginsel, in staat stelt tot het meevoltrekken van deze ervaring. Ik schrijf hier nadrukkelijk 'in beginsel' bij, omdat het bovenstaande criterium mijns inziens nog niets beslist over de aard en de taak van de catechese. Men kan er nog niet uit afleiden dat bijvoorbeeld 'ervaringscatechese' de voorkeur verdient boven 'vakmatige catechese', of dat bijvoorbeeld cognitieve doelstellingen belangrijker zijn dan affectieve doelstellingen. Keuzen op dit terrein zullen slechts via de bemiddeling van pastorale en onderwijskundige reflexies tot stand kunnen komen. Daarop ga ik hier niet in; vandaar het 'in beginsel'.

Vanuit het criterium van de mee-voltrekbaarheid beoordeeld, lijkt er overigens wel een argument vóór te zijn, om methodes naar het model van groep twee gunstiger te beoordelen dan die naar het model van groep één. Centraal in de tweede groep methodes staat immers de levensgeschiedenis van een mens. Om psychologische en didaktische redenen zou dit al gemakkelijker in staat kunnen stellen tot het meevoltrekken van de ervaring van Jezus' eigen oorspronkelijkheid. Maar er is — vanuit het oogpunt van de theologie — nog een fundamenteeler verschil tussen de methodes uit groep één en die uit groep twee. Men kan zich namelijk op goede gronden afvragen of — in de huidige ontwikkelingen van onze cultuur — voor veel (jonge) mensen nog wel de mogelijkheid aanwezig is om de wereld en de geschiedenis als één geheel te ervaren. Ervaren van de werkelijkheid gaat mede via modellen. Maar er lijken in onze cultuur nauwelijks nog modellen aangereikt te worden die het de mens in deze cultuur mogelijk maken zich verbonden te weten met heel zijn geschiedenis en met heel zijn wereld. In de mate dat dit momenteel onmogelijk is, heeft de belijdenis, dat Jezus de verlosser is van *alle* mensen, geen werkelijkheidswaarde. Het '*alle*' slaát nergens meer op.

Als dit waar is, dient het spreken over Jezus' eigen oorspronkelijkheid opnieuw te beginnen tegen de achtergrond van de eigen levensgeschiedenis, — zoals dat trouwens ook gebeurde door de eerste volgelingen van Jezus! En geleidelijkaan zullen we moeten zoeken naar nieuwe modellen die de kollektieve verbondenheid van alle partikuliere levensgeschiedenissen weer zinvol — dat wil zeggen: zodanig dat het ergens op sláát — ter sprake kunnen brengen.

In de projecten van groep twee zie ik — in dit licht — pogingen om deze,

onze eigen, kulturele achtergrond voor het spreken over Jezus' eigen oorspronkelijkheid serieus te nemen. Als christenen in *déze* cultuur zullen we — ook in de overdracht van *die* cultuur en van het daarin vervatte geloof — waarschijnlijk weer terug moeten naar de bronnen, door eerst Jezus' eigen oorspronkelijkheid in relatie tot de levensgeschiedenis van de mens ter sprake te brengen en vandaaruit op zoek te gaan naar een ervaring ervan in *de* wereld en in *de* geschiedenis — met alle stadia die daar nog tussen kunnen liggen.

Dit proces verkennen, en het werken aan de gevraagde nieuwe modellen, is niet alleen een taak van katecheten en katechetici. Het stelt ook de dogmatiek, die ergens op wil sláán, voor een geweldige opdracht. Ze zal haar concept van heilsgeschiedenis, zoals dat voor en na Vaticanum II is uitgewerkt in bijbeltheologische studies, fundamenteaal-theologische studies, in studies over de theologie van de godsdiensten, nog eens grondig moeten nagaan. En de centrale vraag daarbij dient, dunkt me, te zijn of dit concept dienstig kan zijn, en zo ja: hoe, om in onze cultuur de eigen oorspronkelijkheid van Jezus van Nazaret te ervaren.

3.3. De categorie 'voorbeeld'

Er bestaat, wanneer men de methodes van de tweede groep met die van de eerste groep wil vergelijken op het punt van de inhoudelijke deugdelijkheid, nog een speciaal probleem. In de methodes van de tweede groep wordt namelijk vaak gebruik gemaakt van de categorie 'voorbeeld'. Nu kan men opmerken dat deze categorie thuishoort onder de stof waarmee een bepaalde katechetische inhoud kan worden duidelijk gemaakt. Om Jezus' unieke betekenis voor de mensen duidelijk te maken, kan men hem vergelijken met de betekenis die iemand die een voorbeeld is, heeft voor een ander. Vanuit het vorige punt bezien, zou de categorie echter wel eens een geheel andere functie kunnen hebben. Het lijkt erop dat het een centrale categorie is in een nieuw model om Jezus' eigen oorspronkelijkheid ter sprake te brengen. In dat geval behoort de categorie 'voorbeeld' bij de inhoudsbepaling; immers, model en inhoud zijn korrelatief. Als echter de categorie 'voorbeeld' behoort bij de inhoudsbepaling van Jezus' eigen oorspronkelijkheid, vraagt dat om een nadere verantwoording. Want lange tijd is deze categorie in de dogmatiek een belaste term geweest. We zullen, zeker in zo'n geval, nieuwe categorieën ook moeten verantwoorden in het licht van de voorafgaande dogma- en theologie-geschiedenis. Over dit derde criterium ter beoordeling van de inhoudelijke deugdelijkheid van het materiaal zal nu nog — zij het zeer beknopt — iets worden gezegd.

Dat de term 'voorbeeld' belast is in de dogmatiek, gaat terug op de strijd tussen Pelagius en Augustinus. De inzet van hun strijd was (onder meer)

hoe de eigen oorspronkelijkheid van Gods handelen ten opzichte van het menselijk handelen kon worden geformuleerd. Voor Pelagius werd dit – vanuit zijn door de Stoa beïnvloed wereldbeeld – zeer wél uitgedrukt in de term 'exemplum'. Augustinus echter heeft dit nooit verstaan. Voor hem duidde dit begrip op een veel te extrinsieke wijze de verhouding tussen God en mens aan. Vanuit zijn latijnse referentiekader was het hem onmogelijk daarin de eigen oorspronkelijkheid van God ten opzichte van de mens te herkennen. In de ontwikkeling van de latere genade-leer heeft de augustiniaanse lijn de overhand gekregen. Pelagianisme (hoewel niet identiek met de leer van Pelagius) werd meerdere malen veroordeeld als een heresie.

Nu komt echter, vanuit een geheel ander referentiekader, namelijk de ontwikkelingen in ónze cultuur, opnieuw de vraag op naar de legitimiteit van het begrip 'voorbeeld'. Het blijkt dat het begrip een geheel nieuw veld van betekenissen ontsluit – samen te vatten in: identifikatie als voorwaarde voor mens-wording in een cultuur waarvan de eenheid verbroken is. Kan zo'n categorie, met dat veld van betekenissen, wel voldoende recht doen aan de oorspronkelijkheid van God ten opzichte van de mens, en analoog daaraan: van Jezus ten opzichte van de mens? Er zijn reeds geluiden te bespeuren die deze vraag positief beantwoorden. Schoonenberg bijvoorbeeld wijst erop¹⁹ dat een handeling die moreel of religieus een goed voorbeeld is, op twee wijzen authentiek moet zijn. Ze moet aan de diepte ontspringen (en niet aan de routine), en ook een zekere gratuititeit hebben (niet gedaan worden óm een voorbeeld te geven). Een dergelijk voorbeeld getuigt niet alleen van levensoriëntatie, maar roept ook op tot navolging en tot gemeenschap met zulk een leven. We halen deze reflexie slechts aan om te illustreren in welke richting men kan nadenken over de vraag naar de inhoudelijke deugdelijkheid van de categorie voorbeeld. Ook hier ligt voor de dogmatiek nog een grote taak. Ze zal het betekenisveld van voorbeeld verder dienen te onderzoeken. Wellicht zal dan blijken dat het even legitiem kan worden gebruikt om de eigen oorspronkelijkheid van Jezus van Nazaret aan te duiden als ooit het begrip 'ver-losser'.

4. Een eindoordeel?

Het zal duidelijk zijn dat in het licht van de bovenstaande criteria nog geen definitief eindoordeel gegeven kan worden over de inhoudelijke deugdelijkheid van onderwijsleermateriaal. De belangrijkste reden hiervoor is niet eens de beperktheid van de peiling. Veel belangrijker is de reden dat de ontwikkelingen in de katechese de theologie nieuwe taken aanreiken. Een eindoordeel zou alleen mogelijk zijn als de theologie volledig aan de katechese zou zijn voorgegeven, en de katechese slechts

een toepassing zou zijn van de theologie. Dat betekent overigens niet dat de theologie geen kritische taak ten opzichte van de katechese kan verrichten, ook de dogmatiek. Maar — me hier beperkend tot de dogmatiek — deze rol ligt veeleer in het formuleren van vragen en criteria dan in het — vooraf aan de katechese — volledig formaliseren van de thema's van het christelijk geloof.

Vanuit dit standpunt, en vanuit de aangegeven criteria, de inhoudelijke deugdelijkheid van het onderzochte onderwijsleermateriaal beijkend, kom ik tot de volgende voorlopige evaluatie.

Het is met die deugdelijkheid nog niet zo slecht gesteld. Ik zeg dit dan met name op grond van het beschikbaar zijn van methoden zoals het laatst-genoemde uit de eerste groep en de drie eerst-besprokene uit de tweede groep (respektievelijk *Zielfelder RU 5/6*, *Zielfelder RU 7/8*, *Levens-tocht* en *Passion*). Zij vormen modellen van een nieuwe en verantwoorde wijze om in de toekomst Jezus' unieke betekenis zinvol en naar waarheid ter sprake te brengen. Zij doen namelijk voldoende recht aan Jezus' eigen oorspronkelijkheid binnen onze verstaanshorizon, zij benaderen onze verstaanshorizon vanuit de levensgeschiedenis van de mens en zij hanteren op een nieuwe en verdiepte wijze de categorie 'voorbeeld' of een analogon ervan. Van de andere methodes in de eerste groep vraag ik me af of ze wel voldoende rekening houden met de specifieke problemen die mensen in onze kuituur hebben met de zin van *de* geschiedenis en van *de* wereld, hoe orthodox die methodes verder ook zijn mogen. Van de andere methodes uit de tweede groep vraag ik me vooral af of ze wel genoeg recht doen aan Jezus' eigen oorspronkelijkheid. Maar er zijn dus een aantal methodes beschikbaar (in de handel) die model kunnen staan, althans op het gebied van de inhoud! in zoverre is het met de deugdelijkheid nog niet zo slecht gesteld.

Overigens dient men bij deze voorlopige evaluatie nog het volgende te bedenken. De beschikbaarheid van deugdelijke methodes is op zichzelf nog geen indicatie voor het feitelijk gebruik ervan. Analyses van de deugdelijkheid zouden naast analyses van het feitelijk gebruik moeten worden gelegd, om een beter beeld van de situatie te krijgen. Pas dan zou het in het begin uitgesproken vermoeden deugdelijk kunnen worden beantwoord. Daar komt bovendien nog bij dat analyses nodig zouden zijn van de keuze van de konkrete stoffen. Deze keuze is veelal het dagelijks werk van de katecheet, maar op dit vlak komen ook alle boven aangeduide vragen terug! Dergelijke analyses vallen echter buiten het bestek van dit artikel, en buiten dat van de dogmatiek. De taak van de

dogmatiek is het veeleer om de aangegeven probleemstellingen in gedurig gesprek met katecheten en katechetici verder te ontwikkelen.

T. v. d. Hoogen
Dros. v. Zuenestr. 19
Eisloo (L)

NOTEN:

1. Vgl. *Het gebruik van katechetisch onderwijsleermateriaal in het voortgezet onderwijs*. HKI-KPC, Nijmegen-Den Bosch, 1979. 86 vv.
2. Een opvallend voorbeeld hiervan is de zeer breed opgezette *Grundkurs der Religion* van S. Gruber-R. Kramer-W. Lang-A. Schlereth (Kösel, München, 1977-1978), die nergens een apart thema wijdt aan Jezus van Nazaret.
3. M. Hijman-W. Bless, *Wie zegt gij dat ik ben?* (deel I uit de serie Eeuwig Leven, uitg. v. Katechetisch Centrum Canisianum), Malmberg, Den Bosch, 1953.
4. A. Läßle-Fr. Bauer, *Christus — die Wahrheit*, Kösel, München, 1972⁹.
5. B. v. Gelder, *Spoorzoeken in de bonte wereld van geloven en denken*, Meulenhoff, Amsterdam, 1972¹⁶.
6. A. v. Reisen, *Geschiedenis van de gelovige mens* (deel II, Het Nieuwe Verbond), Malmberg, Den Bosch, 1970².
7. C. Graafland-P. Roest, *Avonturen met het Woord* (deel I, Jezus van Nazaret), Wolters-Noordhoff, Groningen, 1972⁵.
8. *Zielfelder RU 5/6* (uitg. v. DKV), Kösel, München, 1975.
9. *Zielfelder RU 7/8* (uitg. v. DKV), Kösel, München, 1977.
10. G. de Wit, *Levensocht* (deel I, Wat kan ik voor u doen?), Gooi en Sticht, Hilversum, 1973⁴.
11. G. Jost-N. Knobloch, *Passion* (Unterrichtsmodelle — Fach Religion, nr. 24), Kösel, München, 1976.
12. S. v. Beurden-J. Schrama, *Zeg mij wie je bent!* (deel IV Werkmappen Middenklassen), Segers, Schiedam, z.j.
13. H. Dierick, *Jezus. Wie zeggen de mensen dat ik ben?* Patmos, Antwerpen-Utrecht, 1972.
14. J. Huitema-J. Vrancken, *Voor elk-ander*, Malmberg, Den Bosch, z.j.
15. H. Berg-F. Doedens, *Umstrittener Jesus* (RP-Modelle, nr. 14), Kösel, München, 1976.
16. *Naar de overkant*, (uitg. v. HKI), Malmberg, Den Bosch, 1972³.
17. F. Niehl-H.-P. Rüffin, *Das Neue des Evangeliums* (Unterrichtsmodelle — Fach Religion, nr. 18), Kösel, München, 1975.
18. Overigens is het m.i. wel mogelijk om uit de geloofsgeschiedenis der kerken structuur-elementen af te leiden van deze oorspronkelijkheid. Maar dit afleiden is niets anders dan de hier bedoelde hermeneuse.
19. P. Schoonenberg, *Cursus christologie*, Nijmegen, 1975. 54 vv. (slechts als stencil beschikbaar).